

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ

НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

ҲОЗИРГИ АДАБИЙ ЖАРАЁН

(ўқув қўлланма)

ТОШКЕНТ – 2008

Мазкур уқув қўлланма Ўзбек тили ва адабиёти факультетлари бакалаврият босқичида таълим олаётган талабалар учун муължалланган. Қўлланманинг «Ҳозирги ўзбек шеъриятининг етакчи тамойиллари», «Ҳозирги ўзбек дostonларининг бадий хусусиятлари», «Драматургия тараққиётининг янги босқичи», «Танқид ва публицистика» қисмларини педагогика фанлари доктори М.Мирқосимова; ўзбек насрининг тараққиёт хусусиятлари ёритилган қисмларни филология фанлари номзоди М.Рустамова ёзган.

Данное учебное пособие написано для специальности 5141100 – «Узбекский язык и литература». Она отвечает требованиям стандарта и программы курса «Современный литературный процесс». Учебная пособия адресована студентам, магистрам, преподавателя аспиранта.

This textbook is for student of philological faculties on “Uzbek language and literature” 5141100 and: corresponds with work programme on subject “Modern literature process”.

Тақризчилар:

Умарали Норматов, Ўзбекистонда
хизмат курсатган фан арбоби,
ЎЗМУ профессори,
филология фанлари доктори

Норбой Худойберганов, ЎзФА
етақчи илмий ходими, филология
фанлари доктори, профессор

Муҳаррир:

М.Сафарниёзова

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирилиги 2007 йил 28 апрелдаги 177-сонли буйруғига асосан нашрга тавсия этилган. 1145-сонли гувоҳнома.

КИРИШ

Ҳозирги адабий жараённинг, хусусан, мустақиллик даврида ўзбек адаблари яратган лирик, эпик ва драматик асарларни тадқиқ этганда, ўзбек адабиётида алоҳида шахслар оламини, уларнинг ўзига хос туйғуларини акс эттириш борасида қатор ютуқлар қўлга киритганлигига амин бўламыз. Тўғри ҳар бир одамнинг ўзи алоҳида шахс. Айни чоғда, у ўзигагина хос оламга, интеллектуал – руҳий хусусиятларга эга. Шу жиҳати юксалган сайин инсон ўзига хос хислатларини, ўз индивидуаллигини янада теранроқ, ёрқинроқ акс эттиради. Ўзбек ёзувчилари айни шу ҳаёт ҳақиқатини ўз руҳиятини тафтиш этиб, ўзлигини англашга интиладиган қаҳрамонлар воситасида, одамларга ҳам бошқалар каби эмас, ўзига хос муносабат билдириш, ўз қаҳрамони орқали атрофдаги одамларни ўзимизга маъқул келиш ё келмаслигига қараб эмас, балки борича, қандай яратилган бўлса, шундайлигича зиддиятли ва мураккаб инсон сифатида қабул қилиш зарурлигини, муҳими, инсонни англаш эканини таъкидлашга уринаётганликлари миллий мустақиллик даври ўзбек адабиётига хос муҳим хусусиятдир. Шуниси ҳам борки, инсонни тушунишга даъват этиш инсонни англаш фалсафасини талаб қилади. Инсонни тасвирлаш орқали эса ана шу ҳаёт фалсафаси яратилади. Зотан, адабий жанрлар тараққиётининг янги даврида ҳодисаларга ва инсон шахсига ёндашиш тамойилларининг ўзгариб, такомиллашиб бориши табиий ва зарурий жараён ҳисобланади. Аммо бадий ижоднинг азалий қонунлари барча давлар учун ўзгармасдир: ёзувчи воқеанавис эмас, инсоншунос сифатида иш куриб инсон қалби ҳақида айтилмаган ҳақиқатларни бадий кашф этсагина, у яратган асар эстетик қиммат касб этади. Ушбу рисолада ҳозирги адабий жараённинг ўзига хос тараққиёт тенденциялари, етакчи эстетик тамойиллар ҳақида сўз боради. Шуниси ҳам борки, адабий жараён йилдан йилга ўзгариб, тараққий этади, бадий ижод ва эстетик фикр тараққиётига боғлиқ ҳолда равнақ топади. Муаллифлар ҳозирги адабий жараён муаммоларига диққатни қаратиш орқали мустақиллик даври ўзбек адабиёти намуналарини таҳлилга тортдилар ва муайян хулосаларни баён этдилар.

Рисола ўзбек тили ва адабиёти мутахассислиги бўйича университетларнинг филология факультетларида таҳсил олаётган талабаларга, тадқиқотчилар ҳамда адабиёт ўқитувчиларига мўлжалланган.

ҲОЗИРГИ ЎЗБЕК ШЕЪРИЯТИНИНГ ЕТАКЧИ ТАМОЙИЛЛАРИ

Бугунги ўзбек шеъриятининг анъанавий тасвир услубидан фарқ қилувчи янгича образлар, кутилмаган рамзий ифодалар, қочиримлар тазод ва пародокслар, энг муҳими, бетакрор сероҳанг, сермаъно ифодалар билан китобхонни уйлантиради. Фикрнинг ихчам, лунда шаклда ифодаланиши, замонамиз ва замондошимиз руҳий оламини янги жиҳатлардан поэтик тадқиқ этиш – инсоннинг безовта руҳини, дардларини тасвирлаш борасида эришган ютуқлари ўзбек шеърияти янги поэтик сарҳадларни кашф этаётганлигидан далолатдир.

Хусусан, истеъдодли шоир Баҳром Рўзимухаммад яратган ана шундай поэтик кашфиётлар анъанавий шаклларга мос тушмайди, гапларнинг грамматик жаҳатдан параллел жойлаштирилиши, риторик тузилиш мурожаат, хитоб оҳанглари ифодалашга йўналтирилганлиги билан янгича.

Арвоҳнинг дастхатини кўрдим
Қоқилиб йиқилдим бир булак тушга
Осмон
Қорачиги сугуриб олинган
кўз каби
Бойўгли увиллар эди
Ўувиллаб қолган богда
Соялар
Ҳеч ким таклиф қилмаса-да
рақсга тушарди
Яна нима дейишим мумкин
дунё кенг экан.

Мазкур шеърда Бойугли увиллаётган кимсасиз бог, қорачиги суғириб олинган осмон, рақсга тушаётган соялар гўё туш кўраётган одам нигоҳлари орқали кузатилади. Туш эса улимга қиёсланади. Шу боис, шоир тасвирлаётган манзара жонсиз, ҳаракатсиз, маънисиздай туюлади. Аммо инсоннинг кўзларига яширинган олам билан ақл ва идрокка сингишган дунё манзаралари айни оламнинг турфа кўринишларидир. Шоир дунёнинг кенглигини таъкидлар экан, унинг рангин эканлигига ҳам диққатни қаратади.

Жийда гули
мени маст қилди
жин чалди жийданинг остида
Сац-сариқ чироқмикан бу гуллар
юлдуз шуъласидан қувват оларми
нуқул қошиқчилар жаранги
Энг хавфлиси шундаки
болари нектар йигмоқ учунмас
сизни чақиш учун келади.

Жийда гулининг ифоридан маст ҳолдаги лирик қаҳрамон гўзаллик ўтриси сифатида тасвирланади. Табиий гўзалликнинг шарбатини сиғирувчи боларилар бу «ўтрини» чақиш учун келаётгандай. Манзара анъанавий поэтик тасвирга сира ўхшамайди. Шоир айтмоқчи булган поэтик фикр ҳам яширин. Тасвирланаётган манзарадан китобхон ўз зеҳни ва туйгулари қувватига кўра маъно англайди: гўзаллик қаршисида эс-ҳушидан айрилган лирик қаҳрамонни жин чалиши натижасида у жийда гулларини сариқ чироқларга, жийда гулига парвона боларининг ҳаракатларини қошиқчалар жарангига ўхшатади. Айни шу нуқтада поэтик маъно юзага чиқади: бизни ўраб турган олам ва унинг гўзалликларидан ҳайратланишни, завқланишни билмаган инсон ҳаёти рўёга ўхшайди. Бундай одамлар фақат ейиш-ичиш гами билан умр утказадилар, уларни боларининг машаққатли меҳнати натижаси эмас, ўз